

□ OĞUZHAN DURMUŞ

ÇUVAŞ DİL DERLEMELERİNİN KURUCUSU S. M. MİHAYLOV VE ÇUVAŞÇANIN İLK ATASÖZÜ DERLEMESİ

Özet: Modern anlamda “Çuvaş” adıyla dil kayıtlarının ortaya çıkması her ne kadar 18. yüzyıla dayansa da bunların edebî metin normunu alması takip eden yüzyıl içinde olmuştur. Çuvaşçanın ilk ağız metinlerini derleyen kişi S. M. Mihaylov’dur. Çuvaş olan Mihaylov, bu derlemelerinin yanı sıra Çuvaşların sosyal hayatı ile ilgili pek çok gazete yazısı kaleme almış ve 1853’te derlemelerinin yer aldığı bir kitap çıkarmıştır. Bu derleme Çuvaş atasözü araştırmacılığı açısından büyük öneme sahiptir. Zira kitapta Çuvaş özlü sözlerine de yer verilmiştir. Diğer Türk halklarıyla da karşılaştırdığımızda bu derlemenin Türkoloji tarihinin en erken derlemelerinden biri olduğunu görmekteyiz. Eldeki yazı S. M. Mihaylov’un hayatı ve eserleriyle birlikte kendisi tarafından kaydedilen atasözlerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: S. M. Mihaylov, Çuvaşça, Atasözü, Derleme, Atasözü Bilimi, Atasözü Yazıcılığı

Founder of Chuvash Language Compilations S. M. Mihaylov and First Proverb Compilation of Chuvash

Abstract: Although the emergence of language records with the name of "Chuvash" in the modern sense dates back to the 18th century, it took place within the following century to get the norm of literary text. The compiler of the first dialect texts of Chuvash language is S. M. Mihaylov. In addition to these collections, Mihaylov, who was Chuvash, wrote many newspaper articles about Chuvash's social life and published a book in which his compilations took place in 1853. This compilation is of great importance for Chuvash proverb research. Because the first proverbs of Chuvash are also included in the book. When we compare it with other Turkish peoples, we see that this compilation is one of the earliest compilations in the history of Turcology. This article aims to evaluate the proverbs given by him along with the life and works of S. M. Mihaylov.

Keywords: S. M. Mihaylov, Chuvash language, Proverb, Compilation, Paremiology, Paremiography

0. Giriş

Tarihsel Çuvaşça alanının modern biçimine ait verilerinin ortaya çıkması her ne kadar 18. yüzyılın ilk yarısına kadar gitse de bunların i) sözcük listeleri, ii) övgü sözleri ve çeviri metinler, iii) dinî metinler ve çeviriler, iv) gramer türlerinde olmaları genelde Çuvaş halk edebiyatı, özelde ise Çuvaş atasözü yazıcılığı açısından herhangi bir katkı sağlamamaktadırlar. Çuvaş Türkçesine ait atasözlerinin ilk örneklerini görebilmek için sonraki yüzyılın ortalarını beklemek gerekecekti. Türkoloji ve genel atasözü bilimi açısından tarihsel bakıldığında oldukça iyi bir şekilde araştırıldığını söyleyebileceğimiz Çuvaş atasözlerinin ilk kayıtlarını 1853'te buluyoruz. Ancak bundan evvel belirtilmesi gereken husus, Çuvaşların içinden Çuvaş folkloru etnografyası, tarihi ve halk edebiyatı alanlarında ilk yazıları kaleme alan kişi ile ilgilidir. Spiridon Mihayloviç Mihaylov, kendisinin de ifadesiyle “Çuvaşlar arasından çıkmış olan ilk yazar”dır. Bilimsel anlamda Çuvaş araştırmalarının kurucularından kabul etmemiz gereken Mihaylov, Lebedev’in ileri sürdüğü terimle ancak Benzing’in ifadesiyle “Genç Çuvaş Edebiyatı”nın da ortaya çıkmasında önemli aktörlerden birisi olarak anılmalıdır (Lebedev 1852: 82; Benzing 1964: 844).

Eldeki makale, bir yandan S. M. Mihaylov’un hayatı ve eserleri hakkında bilgi verirken diğer taraftan kendisi tarafından derlenen Çuvaş özlü sözlerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

1. S. M. Mihaylov’un Hayatı ve Eserleri

Spiridon Mihayloviç Mihaylov 16 Aralık 1821 tarihinde günümüzde Çuvaş Cumhuriyeti sınırları içinde kalan Murgaş iline bağlı Yungaposi (Çuv. Yunkıpuş) köyünde doğmuş bir Çuvaş Türkü’dür. Başkent Çeboksari’den yaklaşık olarak 45 km batıda yer alan köy o zamanların idari taksimatında Kazan Eyaletine (Guberniyasına) bağlıydı. Köylü olan ailesi 8-9 yaşlarında iken eğitim amacıyla onu Kozmodemyansk’ta (Çuv. Çikmî) tacir Miheyev’e verdi. Mihaylov burada kendi kendine okuma yazmayı öğrendi ve 13 yaşında ilçe yönetiminde kâtip olarak çalışmaya başladı. Kazan eyaletinin çeşitli bölgelerinde dört yıl bu göreve devam etti. Aynı süreçte bölgesel polis yöneticilerine de kâtiplik yaptı. 1842 yılına geldiğimizde Rusça, Çuvaşça ve Marice bilen eğitilmiş bir kişi olarak görülerek Kozmedemyansk bölgesi mahkemesinde Çuvaşça tercümanı ve başkâtip olarak çalışmaya başladı. Mihaylov ölümüne kadar, yaklaşık yirmi yıl bu görevini sürdürdü. 1843 yılında Rus küçük burjuvazi sınıfından okuma yazma bilen ve kültürlü Yekaterina Petrovna ile evlendi (Dmitriyev 2004: 11).

Mihaylov genç yaşından itibaren okumaya ve araştırmaya düşküncüydü. Kendi ifadesiyle dinî, sanatsal eserlerle birlikte tarihî ve etnografik eserlere büyük bir ilgisi vardı. Karamzin’in *İstoriya Gosudarstva Rossiyskogo* “Rus Devleti Tarihi” onun baş ucu kitabıydı. Bununla birlikte çeşitli tarih ve etnografya ile ilgili dergi ve makalelerin yanı sıra Kazan’daki araştırmacıların bölgesel tarih üzerine çıkan kitaplarını takip ediyordu. Bu yoğun ilgisinin neticesinde kendisi de 1852 yılından itibaren eserler vermeye başladı. İlk araştırması *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*’de çıkan *Povest o Prebivanii v Gorode Kozmodem’yanske Gosudarya Imperatora Pavla Petroviça s Velikimi Knyaz’ami Aleksandrom Pavlovičem i Konstantinom Pavlovičem* “İmparator Pavel Petroviç’in Yüce Prenslere Aleksandr Pavloviç ve Konstantin Pavloviç ile Kozmodemyansk Şehrinde Kalışı Hakkında Hikâye” başlıklı yazısıdır. Mihaylov, aynı dergiyle birlikte *Russkiy Dnevnik*, *Russkiy Invalid* ve *Moskovityanin* gibi yayın organlarında çok sayıda yazı yayımlamıştır. 1854 yılında Rus Coğrafya Cemiyetine üye olarak seçilmiş, beş yıl sonra bilimsel yararlılıklarından dolayı gümüş madalya ile ödüllendirilmiştir. 1856 yılında da Kazan İstatistik Komitesine üye seçilen Mihaylov, burada da çevirmen olarak gümüş madalya ile taltif edilmiştir. 15 Ocak 1861’de henüz 40 yaşındayken hayata veda etmiştir (Dmitriyev 2004: 11-12).

Mihaylov'un belirtilmesi gereken en önemli eseri hiç şüphesiz 1853 yılında Kazan'da basılan *Çuvaşskie Razgovori i Skazkie* "Çuvaşça Konuşma ve Masallar" adlı kitaptır. İki bölümden meydana gelen eserin ilk kısmında folklor incelemeleri, ikinci kısmında metinler yer almaktadır. İlk kısımda yer alan metinler kendisine ait, aşağıdaki listede yer alan kimi yazılardan oluşmaktadır.

S. P. Mihaylov aradan geçen süre zarfından pek çok araştırmacının çalışmasına konu olmuş, eserleri ve hayatı çeşitli açılardan değerlendirilmiştir. Bu çerçevede ilk zikredilmesi gereken kişi S. Magnitskiy olmalıdır. Araştırmacı 1901 yılında yazdığı *Çuvaşin-Etnograf Spiridon Mihayloviç Mihaylov (K İstorii Mestnoy Etnografii)* başlıklı makaleyle Mihaylov'un etnograf yönüne odaklanmıştır (Magnitskiy 1901). Mihaylov hakkında yazılanların tamamını bu makale ölçeğinde değerlendirmek mümkün olmasa da araştırmacı ile ilgili iki eserin adını anmadan geçemeyeceğiz. Bunlardan ilki D. E. Egorov tarafından hazırlanmıştır. *S. M. Mihaylov, Prosvetitel' i İssledovatel' Çuvaşskoy Narodnoy Pedagogiki*, adlı eser Mihaylov'un halk eğitimcisi olarak rolüne dikkat çekmektedir (Egorov 1998). Diğeri ise Çuvaş tarihçisi V. D. Dmitriyev tarafından biyografisiyle birlikte hazırlanan *Spiridon Mihaylov, Sobranie Soçineniy* adlı Mihaylov'un eserlerinin bir araya getirildiği derlemedir (Dmitriyev 2004).

Spiridon Mihaylov'un yayın listesine bakıldığında onun folklor, etnografya, tarih, istatistik gibi pek çok alana ilgi duyduğu anlaşılmaktadır. Bu bakımdan yazılarının yıllara göre hazırladığımız bir listesini vermeyi gerekli görüyoruz⁶.

1852

Mihaylov, S. M. (1852a, 7 Ocak). Povest o Prebivanii v Gorode Kozmodem'yanske Gosudarya İmperatora Pavla Petroviça s Velikimi Knyaz'ami Aleksandrom Pavlovičem i Konstantinom Pavlovičem. *Kazanskije Gubernskie Vedomosti*, S. 2, ss. 11-15. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1852b, 19 Mayıs). Baldran-Bazar v Kozmodem'yanskom Uyezde. *Kazanskije Gubernskie Vedomosti*, S. 21, ss. 235-236. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1852c, 9 Haziran). Predaniya Çuvaş (1). *Kazanskije Gubernskie Vedomosti*, S. 24, ss. 277-278. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1852d, 16 Haziran). Predaniya Çuvaş (2) (Okonçanie). *Kazanskije Gubernskie Vedomosti*, S. 25, ss. 290-292. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1852e, 7 Temmuz). Predaniya Çuvaş (3). *Kazanskije Gubernskie Vedomosti*, S. 28, ss. 327-328. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1852f, 14 Temmuz). Sundırskaya Gora (1). *Kazanskije Gubernskie Vedomosti*, S. 29, ss. 335-336. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1852g, 21 Temmuz). Sundırskaya Gora (2). *Kazanskije Gubernskie Vedomosti*, s. 30, ss. 345-347. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1852h, 28 Temmuz). O Muzike Çuvaş. *Kazanskije Gubernskie Vedomosti*, S. 31, ss. 361-363. Kazan.

⁶ Bu yayın listesi hazırlanırken (Dmitriyev 2004) adlı eser esas alınmıştır.

Mihaylov, S. M. (1852i, 13 Ekim). Çuvaşskaya Svadbı (1). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 42, ss. 483-484. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1852j, 20 Ekim). Çuvaşskaya Svadbı (2). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 43, ss. 497-499. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1852k, 10 Kasım). Çuvaşskaya Svadbı (3). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 46, ss. 530-531. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1852l, 17 Kasım). Çuvaşskaya Svadbı (4). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 47, ss. 542-544. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1852m, 24 Kasım). Çuvaşskaya Svadbı (5). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 48, ss. 556-557. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1852n, 1 Aralık). Çuvaşskaya Svadbı (6). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 49, ss. 572-573. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1852o, 22 Aralık). Eşçe O Sundırskoy Gore. *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, ss. 614-615. Kazan.

1853

Mihaylov, S. M. (1853a, 1 Ocak). Çuvaşskaya Svadbı (7). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 1, s. 5. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1853b, 5 Ocak). Çuvaşskaya Svadbı (8). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 2, s. 13. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1853c, 12 Ocak). Çuvaşskaya Svadbı (9). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 3, s. 19. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1853d, 19 Ocak). Çuvaşskaya Svadbı (10). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 4, ss. 26-27. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1853e, 26 Ocak). Çuvaşskaya Svadbı (11). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 5, ss. 36-38. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1853f, Şubat). Çuvaşskaya Svadbı (12). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 6, ss. 45-46. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1853g, 2 Mart). Kratkoe Etnografiçeskoe Opisanie Çuvaş: Jilişça. *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 10, ss. 75-76. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1853h, 9 Mart). Kratkoe Etnografiçeskoe Opisanie Çuvaş: Pişça. *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 11, ss. 83-84. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1853i, 18 Mart). Kratkoe Etnografiçeskoe Opisanie Çuvaş: Rojdenie i vospitanie detey. *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 12, ss. 91-92. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1853j, 23 Mart). Kratkoe Etnografiçeskoe Opisanie Çuvaş: Zanyatie voobşçe. *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 13, ss. 100-101. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1853k, 6 Nisan). Kratkoe Etnografiçeskoe Opisanie Çuvaş: Posteli Çuvaş, İğri. *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 15, ss. 117-118. Kazan.

- Mihaylov, S. M. (1853l, 13 Nisan). *Kratkoe Etnografiçeskoe Opisanie Çuvaş: Prazdniki i razniya uveseleniya. Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 16, ss. 124-125. Kazan.
- Mihaylov, S. M. (1853m, 20 Nisan). *Kratkoe Etnografiçeskoe Opisanie Çuvaş: İgruşki. Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 17, s. 133. Kazan.
- Mihaylov, S. M. (1853n, 27 Nisan). *Kratkoe Etnografiçeskoe Opisanie Çuvaş: Opryatnost'. Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 18, s. 141. Kazan.
- Mihaylov, S. M. (1853o, 4 Mayıs). *Kratkoe Etnografiçeskoe Opisanie Çuvaş: Zemledelie, Rodı hlebov, Zemledel'çeskiya orudiya, Uborka hleba i sena, Po-çuvaşski nazıvayutsya. Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 19, ss. 149-150. Kazan.
- Mihaylov, S. M. (1853p, 11 Mayıs). *Kratkoe Etnografiçeskoe Opisanie Çuvaş: Uhod za skotom, Uhod za Ptitsami, Plat'e. Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 20, ss. 157-158. Kazan.
- Mihaylov, S. M. (1853q, 25 Mayıs). *Kratkoe Etnografiçeskoe Opisanie Çuvaş: Nekotoriya sueveriya Çuvaş, O proishojdenii Çuvaş. Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 22, ss. 173-176. Kazan.
- Mihaylov, S. M. (1853r, 8 Haziran). *Kratkoe Etnografiçeskoe Opisanie Çuvaş: Pesni (1). Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 24, ss. 189-190. Kazan.
- Mihaylov, S. M. (1853s, 8 Haziran). *Statistiçeskoe Opisanie Kozmodemyanskago Uyezda za 1852 goda (1). Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 24, ss. 188-189. Kazan.
- Mihaylov, S. M. (1853t, 15 Haziran). *Kratkoe Etnografiçeskoe Opisanie Çuvaş: Pesni (2). Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 25, ss. 198-199. Kazan.
- Mihaylov, S. M. (1853u, 29 Haziran). *Kratkoe Etnografiçeskoe Opisanie Çuvaş: Poslovitsı i primeti (1). Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 27, ss. 214. Kazan.
- Mihaylov, S. M. (1853v, 6 Temmuz). *Statistiçeskoe Opisanie Kozmodemyanskago Uyezda za 1852 goda (2). Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 28, ss. 220-221. Kazan.
- Mihaylov, S. M. (1853w, 13 Temmuz). *Kratkoe Etnografiçeskoe Opisanie Çuvaş: Poslovitsı i primeti (2). Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 29, ss. 229-230. Kazan.
- Mihaylov, S. M. (1853x, 20 Temmuz). *Statistiçeskoe Opisanie Kozmodemyanskago Uyezda za 1852 goda (3). Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 30, s. 237. Kazan.
- Mihaylov, S. M. (1853y, 3 Ağustos). *Statistiçeskoe Opisanie Kozmodemyanskago Uyezda za 1852 goda (4). Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 32, ss. 255-257. Kazan.
- Mihaylov, S. M. (1853z, 17 Ağustos). *Statistiçeskoe Opisanie Kozmodemyanskago Uyezda za 1852 goda (5). Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 34, ss. 269-270. Kazan.
- Mihaylov, S. M. (1853aa, 24 Ağustos). *Kazanskiye İnorodtsı pered Pamyatnikom Derjavinu v Kazani. Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 35, ss. 277-278. Kazan.
- Mihaylov, S. M. (1853ab, 31 Ağustos). *Statistiçeskoe Opisanie Kozmodemyanskago Uyezda za 1852 goda (6). Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 36, ss. 285-286. Kazan.
- Mihaylov, S. M. (1853ac, 14 Eylül). *Statistiçeskoe Opisanie Kozmodemyanskago Uyezda za 1852 goda (7). Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*, S. 38, ss. 301-303. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1853ad, 28 Eylül). Statistiçeskoe Opisanie Kozmodemyanskago Uyezda za 1852 goda (8). *Kazanskije Gubernskie Vedomosti*, S. 40, ss. 319-320. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1853ae, 2 Kasım). Statistiçeskoe Opisanie Kozmodemyanskago Uyezda za 1852 goda (9). *Kazanskije Gubernskie Vedomosti*, S. 45, ss. 360-361. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1853af, 16 Kasım). Statistiçeskoe Opisanie Kozmodemyanskago Uyezda za 1852 goda (10). *Kazanskije Gubernskie Vedomosti*, S. 47, ss. 378-379. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1853ag, 7 Aralık). Statistiçeskoe Opisanie Kozmodemyanskago Uyezda za 1852 goda (11). *Kazanskije Gubernskie Vedomosti*, S. 50, ss. 401-402. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1853ah, 14 Aralık). Statistiçeskoe Opisanie Kozmodemyanskago Uyezda za 1852 goda (12). *Kazanskije Gubernskie Vedomosti*, S. 51, ss. 411-412. Kazan.

1854

Mihaylov, S. M. (1854a). Kazanskije İnorodtsı pred Pamyatnikom Derjavinu v Kazani. *Russkiy İnvalid*. S. 5, Sankt-Peterburg.

Mihaylov, S. M. (1854b, 29 Mart). Ob İmennovanii Vstar' Çuvaş Tatarami. *Kazanskije Gubernskie Vedomosti*, S. 13, ss. 81-82. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1854c, 6 Eylül). Svad'by Gornıh Çeremis Kazanskoy Gubernii (1). *Kazanskije Gubernskie Vedomosti*, S. 36, ss. 207-210. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1854c, 13 Eylül). Svad'by Gornıh Çeremis Kazanskoy Gubernii (2). *Kazanskije Gubernskie Vedomosti*, S. 37, ss. 219-220. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1854e, 4 Ekim). Statiçeskie Oçerki Kozmodem'yanskogo Uyezda (1). *Kazanskije Gubernskie Vedomosti*, S. 40, ss. 235-237. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1854f, 11 Ekim). Statiçeskie Oçerki Kozmodem'yanskogo Uyezda (2). *Kazanskije Gubernskie Vedomosti*, S. 41, ss. 240-242. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1854g, 24 Ekim). Kapustki, Prostınarodnır İgrı v Koz'modem'yanskom Uyezde (1). *Kazanskije Gubernskie Vedomosti*, S. 43, ss. 277-278. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1854h, 1 Kasım). Kapustki, Prostınarodnır İgrı v Koz'modem'yanskom Uyezde (2). *Kazanskije Gubernskie Vedomosti*, S. 44, ss. 255-257. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1854i, 8 Kasım). Kapustki, Prostınarodnır İgrı v Koz'modem'yanskom Uyezde (3). *Kazanskije Gubernskie Vedomosti*, S. 45, ss. 261-262. Kazan.

1856

Mihaylov, S. M. (1856a, 28 Mart). Pokrovskaya Yarmarka v Kozmodem'yanskom Uyezde. *Kazanskije Gubernskie Vedomosti*, S. 13, ss. 82-84. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1856b, 9 Nisan). Hronologiçeskaya Zametka dlya İstorii Kazanskogo Kraya. *Kazanskije Gubernskie Vedomosti*, S. 15, s. 110. Kazan.

1857

Mihaylov, S. M. (1857a). İstoriko-Statistiçeskoe Opisanie Sela Vladimirskogo-Basurmanova v Kozmedem'yasnkom Uyezde (1). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*. S. 36, Kazan.

Mihaylov, S. M. (1857b). İstoriko-Statistiçeskoe Opisanie Sela Vladimirskogo-Basurmanova v Kozmedem'yasnkom Uyezde (2). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*. S. 37, Kazan.

Mihaylov, S. M. (1857c). İstoriko-Statistiçeskoe Opisanie Sela Vladimirskogo-Basurmanova v Kozmedem'yasnkom Uyezde (3). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*. S. 38, Kazan.

Mihaylov, S. M. (1857d). Maslenitsa u Gornih Çeremis Kazanskoy Gubernii (1). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*. S. 25, Kazan.

Mihaylov, S. M. (1857e). Maslenitsa u Gornih Çeremis Kazanskoy Gubernii (2). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*. S. 28, Kazan.

Mihaylov, S. M. (1857f). O Yarmarkah v Koz'modem'yanskom Uyezde v 1856 Godu i o Tsenah na Privozniq Tovarı v g. Koz'modem'yanskiye (1). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*. S. 17, Kazan.

Mihaylov, S. M. (1857g). O Yarmarkah v Koz'modem'yanskom Uyezde v 1856 Godu i o Tsenah na Privozniq Tovarı v g. Koz'modem'yanskiye (2). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*. S. 18, Kazan.

Mihaylov, S. M. (1857h). Selo İşaki v Kozmodem'yanskom Uyezde (1). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*. S. 10, Kazan.

Mihaylov, S. M. (1857i). Selo İşaki v Kozmodem'yanskom Uyezde (2). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*. S. 11, Kazan.

Mihaylov, S. M. (1857j). Selo İşaki v Kozmodem'yanskom Uyezde (3). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*. S. 12, Kazan.

Mihaylov, S. M. (1857k, 8 Temmuz). Mestne İzvestiya. *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*. S. 27, Kazan.

1858

Mihaylov, S. M. (1858a). Oçerk Rasseleniya Russkogo Plemeni v Koz'modem'yanskom Uyezde (1). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1858b). Oçerk Rasseleniya Russkogo Plemeni v Koz'modem'yanskom Uyezde (2). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1858c). Selo Çemeevo v Yadrinskom Uyezde (1). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1858d). Selo Çemeevo v Yadrinskom Uyezde (2). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*. Kazan.

Mihaylov, S. M. (1858e). Selo Çemeevo v Yadrinskom Uyezde (3). *Kazanskiye Gubernskie Vedomosti*. Kazan.

1859

Mihaylov, S. M. (1859a). [İzvestiya iz Koz'modem'yanska]. *Kazanskie Gubernskie Vedomosti*. S. 9, Kazan.

Mihaylov, S. M. (1859b). [Korrespondentsiya iz Koz'modem'yanska]. *Russkiy Dnevnik*. S. 97, Sankt-Petersburg.

Mihaylov, S. M. (1859c). Selo Podbere'e v Sviyajskom Uyezde. *Kazanskie Gubernskie Vedomosti*. S. 41, Kazan.

Mihaylov, S. M. (1859d). Svadebnie Obryadı (Russkih) v Koz'modem'yanskom Uyezde Kazanskoj Gubernii (1). *Russkiy Dnevnik*. S. 12, Sankt-Petersburg.

Mihaylov, S. M. (1859e). Svadebnie Obryadı (Russkih) v Koz'modem'yanskom Uyezde Kazanskoj Gubernii (2). *Russkiy Dnevnik*. S. 13, Sankt-Petersburg.

Mihaylov, S. M. (1859f). Svadebnie Obryadı (Russkih) v Koz'modem'yanskom Uyezde Kazanskoj Gubernii (3). *Russkiy Dnevnik*. S. 16, Sankt-Petersburg.

Mihaylov, S. M. (1859g). Svadebnie Obryadı (Russkih) v Koz'modem'yanskom Uyezde Kazanskoj Gubernii (4). *Russkiy Dnevnik*. S. 17, Sankt-Petersburg.

1860

Mihaylov, S. M. (1860a). [Vesti iz Koz'modem'yanska]. *Kazanskie Gubernskie Vedomosti*. S. 18, Kazan.

Mihaylov, S. M. (1860b). Vospomnanie o Pugaçevşçine. *Kazanskie Gubernskie Vedomosti*. S. 28, Kazan.

2. S. M. Mihaylov'un Derlediği Çuvaş Özlü Sözleri

Çuvaş atasözleri üzerine yapılan çalışmalara kısaca göz atıldığında bugüne kadar yapılan derlemeler bakımından oldukça iyi bir durumda olduğunu söylemek mümkündür. Derlemelerin başlangıç noktasını S. M. Mihaylov tarafından 1853 tarihinde yapılan çalışma oluşturmaktadır. Bu alanda 1996 yılına kadar yapılan çalışmalar Emine Ceylan tarafından sıralanmıştı (1996: xiii-xiv). Burada anılanlardan sonra çıkan iki derlemeyi de belirtmek gerekmektedir. Bunlardan ilki 2006 yılında Aleksandr Mihaylov tarafından hazırlanmış olan *Vattisen Sımahışempe Kalarışsen Tata Şunatlı Puplevsen Çıvaşla-Vırışla Puhhi* adlı yaklaşık 500 sayfalık bir eserdir. Diğer eser ise bundan bir yıl sonra O. Terent'yeva tarafından bir araya getirilen ve şu an için en geniş derleme olan eserdir. *Çıvaş Halih Pultarulih* serisinden çıkan ve *Vattisen Sımahışem* adını taşıyan bu eserde 14102 atasözüne yer verilmiştir.

Çuvaş atasözü yazıcılığının başlangıç noktasına dönersek ilk derlemenin 1853 yılına ait olduğunu görürüz. Spiridon Mihaylov tarafından Kazan'da basılan *Çuvaşskie Razgovori i Skazkie* adlı eserde *poslovitsı i primeti* bölümü altında atasözlerine de yer vermiştir (S. Mihaylov 1853: 37-40). Ancak kendisinin de belirttiği üzere, bölüm aynı yıl içinde parça parça olarak *Kazanskie Gubernskie Vedomosti* adlı haftalık yayın organında yayımlanmıştı. Söz konusu başlık iki parça hâlinde derginin 27. (29 Haziran 1853, s. 214) ve 29. (15 Temmuz 1853, s. 229-230) sayılarında basılmıştı. Hemen belirtelim ki bölüm başlığında yer alan *poslovitsı* ifadesi atasözü terimine denk gelmekteyken *primeti* (teklik biçimi

primeta) terimine geldiğimizde durum biraz karışık bir hâl almaktadır. Türkiye Türkçesinde de kullandığımız “*Anıza bastın mı, kara bastın demektir.*” veya “*İncir yaprağı devetabanı kadar olmayınca yaz gelmez.*” şeklinde belli bir deneyime, uzunca bir süreye dayanan sınamalara dayalı inanışın, daha doğru terimsel bir ifadeyle *halk sınavı* sayabileceğimiz bu türün adı Çuvaşçada *sına-* “1. Denemek, sınamak, görüp geçirmek, tatmak. 2. Araştırmak, incelemek, gözlemlemek.” fiilinden türeyen *sınav* terimiyle karşılanmaktadır.

Aşağıda Mihaylov tarafından 1853 yılında dergi makalesi ve kitap bölümü olarak yayımlanan ve günümüz Çuvaş Cumhuriyeti’nin Murgaş ili dolayında derlendiği anlaşılan sözler sıralanmaktadır. Malzemeyle ilgili olarak verilerin Viryal ağzına ait olduğuna dikkat çekmenin yanında o sırada Çuvaşça için standartlaşmış bir yazı sisteminin olmaması nedeniyle sözlerin Mihaylov’un kendisinin tasarrufu ile yazıya geçirildiğini de göz önünde bulundurmak gerekir. İtiraf etmek gerekir ki bu nedenle bazı sözlerin anlaşılması zaman zaman oldukça güç olmuştur.

Bu yazıyla Çuvaşçanın ilk dönem metin külliyatına dair metinleri ele almak ve metin tespitlerini yapmanın yanı sıra Çuvaş atasözü yazıcılığının ilk ürünlerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Takip eden satırlarda bu sözler Mihayloviç tarafından verilen sıralaması çerçevesinde i) orijinal yazım ve <yazı çevrimi>, ii) Standart Çuvaşça biçimi, iii) Latin harfleriyle a) harf çevirimi ve morfolojik analiz, b) yazı çevrimi, iv) Türkiye Türkçesine aktarım şeklinde dizilecektir. Bunun yanı sıra bu sözler modern derlemelerle karşılaştırılarak bugünkü durumları tespit edilmeye çalışılacaktır.

1. Юмань <сюльчи чась тугунмазань халыга ывырь-болать теть.¹

< Yuman şolçi ças tugunmazan halîha ivır bolat’ tet. >

Юман çулчи час тăкăнмасан халăха йывăр пулатъ тетъ.

Yuman şulşi (<şulji+i ças tîşinmazan halîha yivir pulat’ tet².
Meşe yaprak+T3K İY. çabuk dökül-OLMZ+ZF (Şart) halk+B-YDE ağır ol-ŞZ+T3K de-ŞZ T3K
Yuman şulji ças tiginmazan halîha yivir pulat’ tet.

Meşe yaprağı çabuk dökülmezse halka zorluk olur imiş.

2. Синьренъ сіюль онъ тувъ, вакъ сіюлла анъ пыхъ, мун сіюл бахъ сюрє.

< Şinren şol an tuv, vak şolla an pîh, myn şolba şüre. >

Çĕнĕрен çул ан ту, вак çула ан пăх, мăн çулпах çÿре.

Şinren	şul an	tu	vak şula	an	pîh mîn	şulpaḡ	şüre.
Yeni+ÇDE yol EM.	T2K yap-	ufak Yol+B-	EM. T2K bak-	büyük yol+A-	yürü-EM.		
	OLMZ	-	YDE	OLMZ	BDE+KUV.	T2K	

¹ (Fedotova 2009: sy 5461)

² TT. de- fiilinin Çuvaşça şekli olan te- şeklinin şimdiki zaman teklik ya da çokluk 3. kişi çekimli *tet* ve *teşşi* biçimleri atasözleri ve masallarda çok sık olarak rivayet ifadesiyle anlatı işleviyle kullanılmaktadır.

Şĩnĩren şul an tu, vak şula an pĩh, mĩn şulbağ şüre.

Yeni yol yapma, küçük yola bakma, büyük yolla yürü.

3. Чонь сіязы мань санжинь - хамынь чонь прехь мары?

< Çon siyezi man sanjin - hamın çon p̃reh mar-i? >

Чун сиесси ман - саншӑн хамӑн чун пӑрех мар-и?

Çun şiyessi man sanjĩn ħamĩn çun p̃reh mar-i?
Can ye-SF+T3K İY. benim sen+SDE kendi+T3K İY.+İDE can bir+KUV. ‘aynı’ değil-SORU
Çun şiyessi man –sanjĩn ħamĩn çun p̃reh mar-i?

Benim canımın yemek istediği, senin için benim canım aynı değil mi?

4. Сысна кисьтезэн ужу полать, теть.³

< Sısna kiştezen uju polat’, tet. >

Сӑсна кӑщӑтесен ӑшӑ пулать, тет.

Sısna kiştesen işi pulat’ tet.
Domuz kaşın-ZF (Şart) sıcak ol-ŞZ+T3K de- ŞZ T3K
Sısna kiştezen işi pulat’ tet.

Domuz kaşınırsa sıcak olur imiş.

5. Ять-рань десьси кизиньнине.

< Yatran deşsi kijin’nine. >

Ятран теşşӑ кӑщӑнине.

Yatran teşşĩ kişĩnnine.
Ad+ÇDE de-ŞZ Ç3K küçük+T3K İY.+B-YDE
Yatran teşşĩ kijinnine.

Küçük olana adıyla seslenirler.

6. Сіокь рань сіоггахь полать.

< Şokran şokkah polat’. >

³ (Fedotova 2009: sy 3011)

Џукран џукках пулатъ.

Şukran şukkah pulat'.
Yok+ÇDE yok+KUV. ol-ŞZ T3K
Şukran şukkah pulat'.

Yoktan yok olur.

7. Пүрт хутла полдырь.

< Pürt hutla poldır. >

Пүрт хәтлә пултәр.

Pürt hİtlİ Pultır.
Ev kutlu ol-EM. T3K
Pürt hİtlİ puldır.

Ev kutlu olsun.

8. Уть пузагань ыра уть тытмасть імюрехъ.

< Ut puzagan ıra ut titmast' ümüreh. >

Ут пусакан ыра ут тытмасть ёмёрех.

Ut pusagan ırİ ut titmast' İmİreh.
At (hayvan) kes-SF iyi at tut-OLMZ ŞZ T3K ömür+KUV.
Ut puzagan ırİ ut titmast' İmİreh.

At kesen ömür boyu iyi at sahibi olmaz.

9. Тюпъ сире тубе да ситьмень.⁴

< Tüpsire tübe da şitmen. >

Тёпсёре түпе те ситмен.

Tİpsİre tüpe de şitmen.
Müsrif+B-YDE gök edat yet-ÖGZ T3K
Tİpsİre tübe de şitmen.

Müsrife gök de yetmemiş.

⁴ Тёпсёр сынна төмен ситмен. [Tİpsİr şınna tİmen şitmen. 'Müsrif insana dünya yetmemiş.'] (Aşmarin 1941: 67; A. Mihaylov 2006: 342; Romanov 2012: 67; Terent'eva 2007: sy 6672)

10. Тогатмышпа вурра, тора мала ямасть, тесьси⁵.

< Togatmışpa vurra, tora mala yamast', teşsi. >

Тухатмăшпа вӳррӳ турӳ мала ямасть теӳӳӳ.

Tuḡatmıřpa vırra (< vırı+a) turı mala yamast' teşşı.
 Büyücü+A-BDE hırsız+B-YDE tanrı ön+B-YDE gönder- OLMZ ŞZ T3K de- ŞZ T3K
 Tuḡatmıřpa vırra turı mala yamast' teşşı.

Büyücü ile hırsız tanrı ileri götürmez imiş.

11. Кожакь кычирдадать тумань сызсьэ.⁶

< Kojak kıçırdadat' tuman şiz'se. >

Кушак кӳчӳртатат туман сиссе.

Kuřak kıçırdat' tuman sisse.
 Kedi miyavla-ŞZ T3K kar fırtınası sez-ZF
 Kujak kıçırdat' tuman sisse.

Kedi kar fırtınasını sezip murıl murıl ses çıkarır.

12. Вылихь кюдэрэ сузань, силыхь полать теть.⁷

< Vilih küdire suzan silih polat' tet. >

Выльӳх кӳтӳре сусан сылӳх пулать, тет.

Vıl'ih kıtüre susan şilih pulat' tet.
 Hayvan sürü+BDE say-ZF günah ol-ŞZ T3K de- ŞZ T3K
 Vıl'ih kıdüre suzan şilih pulat' tet.

Hayvanı sürüde saysan günah olur, imiş.

13. Туварь сирелле тукса прахсань силыхь полать тет.⁸

< Tovar şirelle tuksa prahsan şilih polat' tet. >

Тӳвар ӳрелле тӳкса пӳрахсан сылӳх пулать, тет.

Tıvar şirelle tıksa pırahsan şilih pulat' tet.

⁵ (Terent'eva 2007: sy 9807)

⁶ (Fedotova 2009: sy 1963)

⁷ (Fedotova 2009: sy 983)

⁸ (Fedotova 2009: sy 4080)

Tuz yer-YDE dök-ZF bırak-ZF günah ol-ŞZ T3K de-ŞZ T3K
Tıvar şirelle tıksa pırahsan şilîh pulat' tet.

Tuz yere dökülürse günah olur imiş.

14. Висьссе сумáхь хозибе хошмá зыр тошь пурьтрэнь тохсá каймынь⁹.

< Vişşe sumah hozibe hoşmazır toş? pürtren tohsa kaiymın. >

Виççё сáмах хуcipe хушмасáр пуртрен тош? тухса каймáн.

Vişşî sîmah huşipe huşmazîr toş? pürtren tuhsa kayaymîn.

Üç söz sahip+T3K İY. söyle-ZF ? ev+ÇDE çık-ZF git-YET.+OLMZ GZT2K

Vişşî sîmah huşipe huşmazîr pürtren tuhsa kayaymîn.

Ev sahibiyle üç kelime konuşmadan evden çıkıp gidemezsin.

15 . Сидикъ кюрюкъ ыт сассибе сидьлеть, тесьси.

< Şidik kürük yit sassibe şid'let' teşşî. >

Çetëk kërëk йыт сассипе çetëлет теççё¹⁰.

Şitik kırık yit sassipe (< sasî+i+pe) şidilet teşşî.

Yırtık deri köpek ses+T3K İY.+A-BDE yırtıl-ŞZ T3K de-ŞZ Ç3K

Şidik kırık yit sassibe şidilet teşşî.

Yıpranmış deri it sesiyle yırtılır, derler.

16. Васкаггáнь арымнэ да [с]авынмáн¹¹.

< Vaskaggan arımne da savınman. >

Васкақан арáмне те савáнман.

⁹ Bu sözde orijinal yazımıyla тошь şeklindeki ifadeyi anlamlandırmamız mümkün olamadı. Meslektaşımız Doç. Dr. Sinan Güzel ile şahsi irtibatımızda kendisi bunun Tatarca *tuş* ‘-dan başka, -dan gayrı’ şeklinde açıklanabileceği ihtimalini dile getirmiştir. Kendisine katkısı için teşekkürlerimi sunarım.

¹⁰ Çetëk kërëk йыт сассипе çetëлет. (Aşmarin 1930: 55; A. Mihaylov 2006: 291); Çetëk kërëk йыт вёрнипе çetëлет. [vörnipe ‘ürmesiyle’] (Zolotnitskiy 1870: 8; Aşmarin 1937: 112; A. Mihaylov 2006: 291; Skvortsov 1985: 414; Romanov 2012: 163). İlginç olarak pek çok derlemede yer alan bu sözü en oylumlu eser olan (Terent’eva 2007)’da tespit edemedik.

¹¹ Васкақан арáмёнчен савáнман. [Vaskagan arımñen savınman. ‘Acele eden karısından sevinmemiş.] (Aşmarin 1930: 181; A. Mihaylov 2006: 59; Romanov 2012: 144; Terent’eva 2007: sy 2796)

Vaskakan arımne te savınman.
 Acele et-SF Karı+(T3K İY.)+B-YDE KUV. Sevin-ÖGZ T3K
 Vaskagan arımne te savınman.

Acele eden karısına da sevinmemiş.

17. Хоть пà чурггàсь-чи бнынь орузане.

< Hotpa çurggasçı onun oruzane. >

Хутпа чъркащѣ унән урисене.

Hutpa çırkaşşı unın urisene (< ura+i+sem+e).
 Kağıt+A-BDE sarmala-ŞZ Ç3K onun ayak+T3K İY.+ÇE+B-YDE
 Hutpa çırğaşşı unın urizene.

Onun ayaklarını kağıtla sarmalarlar.

18. Хареберь ху конь-сюды корать.

< Hareber' hu kon şudi korat'. >

Харăпăр ху кун şутти курать.

Harıpır hu kun şutti (< şuti+i) kurat'.
 Herbir kendin gün ışık+T3K İY. gör-ŞZ T3K
 Harıbir hu kun şutti kurat'.

Her biriniz gün ışığı görür.

19. Халыхъ изя перь синь тувмасть.¹²

< Halıh ize per' sin tuvmaşt'. >

Халăх ёче пѣр çын тумасть.

Halıh işe per şın tumast'.
 Halk iş+B-YDE bir insan yap-OLMZ ŞZ T3K
 Halıh işe pır şın tumast'.

Halkın yapacağı işi bir kişi yapmaz.

20. Хирьтны аптыррыбѣ шунимь бѣда ужудымынь писереггѣнь тувать-чѣнь.

< Hir'tni aptırrıbe şu nim' beda ujudımın pişereggen' tuvat'-çen'. >

¹² Халăх ёчне пѣр çын тăваймасть. [Halıh işne pır şın tıvaymaşt'. 'Halk işini bir kişi yapamaz.'] (Terent'eva 2007: sy 9235)

Хёртнĕ аптăрипе шыв нимпе те ашăтăмăн пиşерекен тăватчен.

Hırtnı aptıripe şiv nimpe te işitımın pişereken tıvatçen.
Kızdır-SF biz+A-BDE su asla KUV. ısıt-YET.-OLMZ GZ-T3K pişir-SF yap-ZF (SF+edat)
Hırtnı aptıripe şiv nimbe te işidımın pijereken tıvatçen.

Kızdırılmış bizle suyu asla yakacak kadar ısıtamazsın.

21. Синь изе ывырры прѐ-прѐ шидать шидадяхъ.

< Şın ize yivırrı pre-pre şıdat' şıdateh. >

Şын илсе йывърри пѐре пѐре шăтатъ-шăтатех.

Şın ilse yivırrı pıre pıre şıtat'-şıtateh.
İnsan al-ZF ağır-T3K İY. büz-ZF büz-ZF sırrı söyle-ŞZ T3K- ŞZ T3K-KUV.
Şın ilze yivırrı pıre pıre şıtat' şıtateh.

İnsan ağırlığı alıp büze büze sırrı aşikâr eder.

22. Сюю тытса памасьси.¹³

< Şüjü titsa pamaşsi. >

Çëçë тытса памаççë.

Şışı titsa pamaşşı (<par-).
Bıçak tut-ZF ver-OLMZ ŞZ Ç3K
Şışı titsa pamaşşı.

Bıçağı tutarak vermezler.

23. Кильсюртла синь тарди минь стá?

< Kil-şortla şın taradi min' şta? >

Кил-şуртлă şын таратъ-и, мĕн аçта?

Kil-şurtlı şın tarat'-i mın işta.
Ev-yurtlu insan kaç-ŞZ T3K SORU ne nereye.
Kil-şurtlı şın tarat'-i mın işta?

Evli yurtlu insan kaçır mı? Nereye?

¹³ (Fedotova 2009: sy 3453)

24. Ой аслатса вылих турандарас şokъ.

< Oy aslatsa vilih turandaras şok. >

Уй аслатса выльӕх тӕрантарас şuk.

Uy aslatsa vil'ih tırantaras şuk.

Mera büyüt-ZF hayvan doyrur-SF yok

Uy aslatsa vil'ih tırandaras şuk.

Mera büyütmekle süri doyrurulmaz.

25. Тухта-чи тухлачи худӕ килетьчӕнъ.

< Tuhta-çi tuhlaçi huda kilet'çen'. >

Тӕхта-чи тӕхлач хӕта киличчен.

Tıhta-çi tuhlaç hıta kiliççen.

Bekle-(EM. T2K)- ENK. çöpçatan görücü gel-ZF

Tıhta-çi tuhlaç hıda kiliççen.

Dünürler gelene kadar bekle lütfen.

26. Кильди сода москòвъ сода дёсьси.¹⁴

< Kil'di soda moskov soda deşsi. >

Килти сутӕ мускав сутти теşçӕ.

Kilti sudı muskav suttı (< sutı+i) teşşı.

Ev-BDE-Aıt. satış Moskova satış-T3K İY de-ŞZ Ç3K

Kildi sudı muskav suttı teşşı.

Evdeki satış, Moskova satışı derler.

27. Сыра исьмѣсть, уснѣ изѣсьси.

< Sıra işmest', usne ijeşsi. >

Сӕра ёşмест, ӕсне ёşçӕ.

Sıra işmest işne ijeşşı.

Bıra iç-OLMZ ŞZ T3K akıl-(T3K İY.)-B-YDE iç-ŞZ-Ç3K

Sıra işmest, işne ijeşşı.

Bıra içmez, aklını içerler.

¹⁴ Килти сутӕ - Мускав сутти теşçӕ. [Kilti sutı – Muskav suttı teşşı.] (Aşmarin, 1925: 25; Terent'eva 2007: sy 10770); Килти сутӕ - Мускав сутти. (A. Mihaylov: 2006: 177; Romanov 2012: 55; Zolotnitskiy: 1875)

28. **Ирашъ вулдатъ şordrinchenь.**

< İraş‘ vuldat’ şordrinchen. >

Ираш вѣлтатъ şуртринчен.

İraş vıldat’ şurtrinçen.

Çavdar aldat-ŞZ T3K bina-AİT.+ÇDE

İraş vıldat’ şurtrinçen.

Çavdar evdekinden aldatır. [Evde bulunan çavdar aldatır.]29. **Мыйбранъ мый-мый дезе кычкырзанъ, аггà батнè тогàсь вугуть ситъре, дèтьчесь.**¹⁵

< Mıybran mıy-mıy deze kıçkırzan, agga batne togas vugut şit’re, det’çeş. >

Майпăран май-май тесе кăшкăрсан, акка патне тухас вăхăт ситрè, тетчèç.

Mıybrān	mıy- mıy	teze	kıçkırzan	aka	patne	tugas	vıhıt	şit-rı	tetçış.
Boyunçeviren kuşu	mıy mıy	de- ZF	bağır-ZF	ekim	taraf (T.3. K. İY.)-B- YDE	çık- SF	vakit	yet- GGZ T3K	de-ŞZ- GGZ (ŞZ HİK.) Ç3K

Mıybrān mıy-mıy teze kıçkırzan, aga patne tugas vıhıt şitri, tetçış.

*Boyunçeviren kuşu mıy-mıy diye bağırsa çift işine doğru çıkma vakti geldi, derlerdi.*30. **Вонъ-икке виş, тинъ касъ.**¹⁶

< Von ikke viş, tin’ kas. >

Вун иккè виş, тин кас.

Vun ikki viş tin kas.

On iki ölç-EM. T2K ancak öyle kes- EM. T2K

Vun ikki viş, tin kas.

*On iki kere ölç sonra kes.*¹⁵ (Fedotova 2009: sy 2157)¹⁶ Вунă хут виş те пèрре кас. [Vunı hut viş te pırre kas. ‘On kere ölç, bir kere kes.’] (Aşmarin 1925: 21; Aşmarin 1930: 93; Romanov 2012: 77; Sidorova 1984: sy 2926; A. Mihaylov 2006: 84; Terent’eva 2007: sy 6401); Çич хут виş те пèрре кас. [Şiç hut viş te pırre kas. ‘Yedi kere ölç de bir kere kes.’] (Aşmarin 1925: 43; A. Mihaylov 2006: 297; Romanov 2012: 77; Sidorova 1984: sy 1113; Skvortsov 1985: 421; Terent’eva 2007: sy 6442)

31. Кюскéрань-вурумь-полàсь сiокь.¹⁷

< Kúskeran vurum polas şok. >

Кёскерен вѳрѳм пулас цук.

Kĩskeren vřřm pulas şuk.

Kısa+ÇDE uzun ol-SF yok

Kĩskeren vřřm pulas şuk.

Kısadan uzun olmaz.

32. Вадá тильля штà лoдалас.

< Vada til'le şta oldalas. >

Ватѳ тилле ѳшта улталас.

Vatř tille (< tilř+e) ѳшта ultalas.

Yaşlı tilki+B-YDE nerede aldat-SF (İst. T. 3. K.)

Vadř tille işta uldalas.

Yaşlı tilkiyi nerede aldatayım.

33. Вурмань пуянь дéсьси, час пюдеггèнь мѳрь.

< Vurman puyan deşsi, ças püdeggen mar. >

Вѳрман пуян теццѳ, час пѳтекен мар.

Vřrman puyan teşşş ças pşteken mar.

Orman zengin de-ŞZ Ç3K çabuk Bit-SF değil

Vřrman puyan teşşş, ças pştegen mar.

Orman zengin derler, hemen bitmez.

34. Озàль оргамáхь-па чобать, а ыра ыргань-ба.¹⁸

< Ozal orgamaħpa çobat', a ĩra ĩrganba. >

Усал урхамахпа чупать, а ырѳ ѳрханпа.

Usal urhamaħpa çupat' a ĩř ĩrħanpa.

Kötü argımak+A-BDE koş-ŞZ T3K bağlaç iyi zayıf at+A-BDE

¹⁷ (Skvortsov 1985: 173; A. Mihaylov 2006: 165); Кёскерен вѳрѳм пулас цук, ухмахран ѳслѳ пулас цук. [Kĩskeren vşşm pulas şuk, uħmaħran ĩslř pulas şuk. 'Kısadan uzun olmaz, ahmaktan akıllı olmaz.'] (Zolotnitskiy 1867; Romanov 2012: 123)

¹⁸ (Skvortsov 1985: 516; A. Mihaylov 2006: 376)

Uzal urhamahpa çubat', a iri irhanba.

Kötü argılamakla koşar, iyi ise zayıf atla.

35. Чувашь шиме ювашь.

< Çuvaş' şime yuvaş. >

Чăваш шиме йăваш.

Çıvaş şime yıvaş.

Çuvaş ye-MAS. (B-YDE) yavaş.

Çıvaş şime yıvaş.

Çuvaş yemede yavaş.

3. Sonuç

S. M. Mihaylov Çuvaşçanın ilk ağız metinlerini derleyen kişi olmasının yanında Çuvaş folkloru, etnografyası, tarihi vb. alanlarda ilk eserleri veren kişi olarak göze çarpmaktadır. Kendisinin yayımladığı yazılarda Çuvaşların dışında Mariler ve Ruslar ile ilgili olarak da değerli bilgileri okuyuculara sunduğu görülmektedir. Yukarıda sıralanan yayın listesi ve burada gösterilme imkânı bulunmayan arşiv malzemeleri onun ilgi alanlarının ne derece zengin olduğunu açıkça göstermektedir. Yine bu yayın listesi göz önünde bulundurularak Çuvaşlar hakkında ilk elden ve içerden bir bakış açısıyla kaleme alınmış değerlendirmelerin ne kadar önemli olduğu ortadadır. Bu çerçevede S. M. Mihaylov'un çalışmalarının bütünlüklü olarak değerlendirilmesi Çuvaş araştırmaları için yerine getirilmesi gereken bir ödev olarak araştırmacıları beklemektedir.

Yazının ikinci kısmını oluşturan atasözleri ile ilgili tespitlerimizi ise maddeler hâlinde sıralamayı uygun görüyoruz. Mihaylov'un bu derlemesinde toplam 34 özlü söz yer almaktadır. Bu sözleri günümüz derlemeleriyle karşılaştırdığımızda;

a) Sözlerden 9'u bugünkü atasözleri derlemelerinde de yer almaktadır. Bir kısmında küçük kelime farklılıkları olsa da 9, 10, 15, 16, 19, 26, 30, 31, 34 numaralı sözler günümüzde de atasözü olarak kullanılmaktadır.

b) 1, 4, 11, 12, 13, 22, 29 numaralı sözler, modern *halk sınavı* (Çuv. *şnav*) derlemelerinde yer almaktadır. Her ne kadar bu sözlerin elimizdeki en oylumlu derlemesi olan eserde Mihaylov'un derlemesinde 13 örnek olduğu belirtilse de ancak yedisini tespit etmek mümkün olabilmıştır¹⁹.

c) Modern derlemelerde yer almasa da 2, 6, 14, 18, 20, 23, 24, 27, 28, 32 ve 35 numaralı on bir maddenin de atasözü olarak değerlendirilmesi gerektiğini söyleyebiliriz.

ç) Geri kalanların önemli bir kısmının konuşma cümlesi örneği olduğu anlaşılmaktadır. 7. maddede olduğu gibi kutlama bildiren kalıplaşmış söz; 5. madde de olduğu gibi toplumsal norm gösteren ifade örnekleri de mevcuttur.

¹⁹ Kütüphanemden uzakta bulunduğum için bu karşılaştırma değerli meslektaşım Dr. Cemalettin Yavuz'un yardımıyla mümkün olabilmıştır. Kendisine teşekkürlerimi sunarım.

d) Bu sözlerin Mihaylov'un yaşadığı Viryal bölgesinin dil özelliklerini gösterdiğini ilave etmek gerekir. Ancak zaman zaman yazıya geçirmede düzensizliklere rastlanıldığı belirtilmelidir.

e) Mihaylov, bu sözleri verirken hepsinin "Ruşça karşılığını" da karşı sütunda göstermiştir. Ancak bu karşılıkların sözlerin birebir karşılığı olduğunu söylemek mümkün değildir.

Genel bir Türk atasözü bilimi haritasını çizebilmenin en önemli şartlarından birisi de modern Türk halklarının atasözü yazıcılığının tarihini ve bunların ilk örneklerinin ortaya konmasıdır. Umulur ki bu küçük adımlardan başlayarak büyük bir Türk atasözü külliyatı doğsun.

Kısaltmalar:

A-BDE. Araç-Birliktelik Durumu Eki	İy.: İyelik Eki
AİT.: Aitlik Eki	Kuv. Ed.: Kuvvetlendirme Edatı
BDE: Bulunma Durumu Eki	MAS.: Mastar Eki
B-YDE: Belirtme-Yönelme Durumu Eki	OLMZ: Olumsuzluk eki
Ç3K: Çokluk 3. Kişi	ÖGZ: Öğrenilen Şimdiki Zaman
ÇDE: Çıkma Durumu Eki	SDE: Sebep Durumu Eki
ÇE: Çokluk Eki	SF: Sıfat-Fiil
EDİL.: Edilgenlik Eki	sy: Sıra Yeri
EM.: Emir Kipi	Soru: Soru Enklitiği
ENK.: Enklitik	ŞZ: Şimdiki Zaman
GGZ: Görülen Geçmiş Zaman	T2K: Teklik 2. Kişi
GZ: Gelecek Zaman	T3K: Teklik 3. Kişi
HİK: Hikaye Birleşik Zaman	YDE: Yön Durumu Eki
İDE: İlgi Durumu Eki	YET.: Yeterlilik
İST.: İstek Kipi	ZF: Zarf-Fiil

Kaynaklar

- Aşmarin, N. İ. (1930). *Çıvaş Sımahışen Kñeki = Slovar' Çuvaşskogo Yazıka—Vıpusk V: Y-V* (C. 1-17, C. 5). Çeboksarı: Tipografiya "Çuvaşskaya Kniga".
- Aşmarin, N. İ. (1937). *Çıvaş Sımahışen Kñeki = Slovar' Çuvaşskogo Yazıka—Vıpusk XIII: Ş (şvarlîh-şhon) -T (t-tır)* (C. 1-17, C. 13). Çeboksarı: Çuvaşskoe Gosudarstvennoe İzdatel'stvo.
- Aşmarin, N. İ. (1941). *Çıvaş Sımahışen Kñeki = Slovar' Çuvaşskogo Yazıka—Vıpusk XV: T, T', Ç, F* (C. 1-17, C. 15). Çeboksarı: Çuvaşskoe Gosudarstvennoe İzdatel'stvo.
- Aşmarin, N. İ. (1925). *Vattisem Kalanã Sãmahsem—Sbornik Çuvaşskih Poslovits*. Şupaşkar: Çuvaşızdat.
- Benzing, J. (1964). Die tschuwaschische Literatur. L. Bazin, A. Bombaci, J. Deny, T. Gökbilgin, F. İz ve H. Scheel (Ed.), *Philologiae Turcicae Fundamenta* içinde (ss. 841-861). Wiesbaden: Franz Steiner.
- Ceylan, E. (1996). *Çuvaş Atasözleri ve Deyimleri*. Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 10. Ankara : Simurg.
- Dmitriyev, V. D. (2004). *Spiridon Mihaylov, Sobranie Soçineniy*. Çeboksarı: Çuvaşskoe Knijnoe İzdatel'stvo.
- Egorov, D. E. (1998). *S. M. Mihaylov, Prosvetitel' i İssledovatel' Çuvaşskoy Narodnoy Pedagogiki*. Çeboksarı: Çuvaşskiy Gosudarstvennyy Pedagogičeskiy İnstitut im. İ. Y. Yakovleva.

Fedotova, E. V. (2009). *Çıvaş Halih Pultarulih̃: Sınavsempe ĩneniisem. Tılksem. Çıvaş Halih Pultarulih̃*. Şupaşkar: Çıvaş Kĩneke İzdatel'stvi.

Lebedev, V. İ. (1852). O Çuvaşskom Yazıke. *Jurnal Ministerstvo Vnutrennih Del'*, (40), 79-117.

Magnitskiy, S. (1901). Çuvaşin-Etnograf Spiridon Mihayloviç Mihaylov (K İstorii Mestnoy Etnografii). *İzvestiya Obşçestva Arheologii, İstorii i Etnografii Pri İmperatorskom Kazanskom Universitete*, XVII(1), 75-78.

Mihaylov, A. (2006). *Vattisen Sımahışempe Kalarişsen Tata şunatlı Puplevsen Çıvaşla-Vırışla Puhhi*. Çeboksarı: Novoe Vremya.

Mihaylov, S. (1853). *Çuvaşskie Razgovori i Skazki*. Kazan: v Universitetskoy Tipografii.

Romanov, N. R. (2012). *Vattisen Sımahışem, Kalarişsem, Sutmalli Yumahsem* (3.). Şupaşkar: Çıvaş Kĩneke İzdatel'stvi.

Sidorova, E. S. (1984). *Çıvaş Halih Sımahlıh̃: Vak Janrsem* (C. 1-6, C. 5). Şupaşkar: Çıvaş Kĩneke İzdatel'stvi.

Skvortsov, M. İ. (Ed.). (1985). *Çuvaşsko-Russkiy Slovar'*. Moskva: İzdatel'stvo "Russkiy Yazık".

Terent'eva, O. N. (2007). *Çıvaş Halih Pultarulih̃: Vattisen Sımahışem. Çıvaş Halih Pultarulih̃*. Şupaşkar: Çıvaş Kĩneke İzdatel'stvi.

Zolotnitskiy, N. İ. (1867). *Çuvaş Knege*. Kazan: v Universitetskoy Tipografii.

Zolotnitskiy, N. İ. (1870). *Çuvaş Knege*. Kazan: v Universitetskoy Tipografii.

Zolotnitskiy, N. İ. (1875). *Kornevoy Çuvaşsko-Russkiy Slovar, Sravnenniy s Yazıkami, Nareçiyami Raznih Narodov Tyurksogo, Finskago i Drugih Plemen*. Kazan: Tipografiya İmperatorkago Universiteta.

Viktor Biçkov